
ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 620.9:338.4

Тетяна Олександрівна АРТЕМЧУК

здобувач,

Тернопільський національний економічний університет

E-mail: v.brych@tneu.edu.ua

КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ УСПІХУ ЗАВДЯКИ ПРОГРАМІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

Артемчук, Т. О. Ключові фактори успіху завдяки програмі трансформації енергетичної галузі [Текст] / Тетяна Олександрівна Артемчук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 24. – № 2. – С. 65-70. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Сучасні механізми функціонування української економіки та тенденції розвитку енергетичної галузі передбачають реконструкцію галузей промисловості для забезпечення вдосконалення ринку електроенергії. В умовах формування сталого розвитку суспільства зростає необхідність взаємодії усіх стратегічно важливих галузей та паливно-енергетичного комплексу. Головним інструментом економічних перетворень у процесі трансформації вважається перехід до механізму ринкового саморегулювання, що допоможе визначити дійсну цінність економічних благ в економіці та призведе до макроекономічної реструктуризації виробництва відповідно до потреб суспільства.

Мета. Стаття присвячена розробленню теоретико-методичних засад оцінки визначальних ключових факторів успіху трансформації підприємств природних монополій і, зокрема, підприємств електроенергетики та вироблення практичних рекомендацій щодо пріоритетів розвитку.

Результати. Оцінено можливості очікуваних результатів щодо зниження тарифів на електроенергію шляхом запровадження конкурентного середовища в такому виді діяльності, як постачання електричної енергії. Проаналізовано також головні причини підвищення тарифів у сфері енергопостачання. Наведено структуру середніх роздрібних тарифів для непобутових споживачів, яка вказує на важливість утримування сталої ціни на роздрібні тарифи та недопущення необґрунтованого їх зростання. Наголошено на тому, що в окремих регіонах доцільно запровадити вертикально інтегровану структуру в електроенергетичній галузі, ефективність яких підтверджується світовим досвідом і у нафтогазовому комплексі України.

Обґрунтовано доцільність впровадження управлінського обліку, а з ним – управлінського аудиту в енергопостачальних компаніях України. Запропоновано напрями удосконалення управління підприємств галузі. Встановлено, що для ефективної реалізації стратегічних заходів трансформації необхідно всебічно покращити організацію управління на всіх рівнях шляхом формування та вдосконалення організаційних структур управління, які є невід’ємною частиною проблеми підвищення ефективності загальної діяльності. Визначено, що винятково важливим є запровадження програм для здійснення необхідних організаційних змін системі управління.

Ключові слова: монополія; трансформація; монопольний сектор природних монополій; тарифи; удосконалення структури управління.

KEY FACTORS OF SUCCESS THROUGH TRANSFORMATION PROGRAM OF ENERGY BRANCH

Abstract

Introduction. Modern mechanisms of functioning of the Ukrainian economy and trends in the energy sector envisage the reconstruction of industries for improving the electricity market. With the formation of sustainable development of society, there is a need for the interaction between all strategic industries and the energy sector increases. Transition to market self-regulation mechanism is considered to be the main instrument of economic changes in the transformation process. It will help to determine the true value of economic benefits in the economy and will lead to macroeconomic restructuring of production in order to meet the needs of society.

Purpose. Article is devoted to development of the theoretical and methodical bases in order to evaluate the defining key factors of success on transforming of the enterprises of natural monopolies, including the power industries and development of practical recommendations on priorities of development.

Results. The evaluation of expected results concerning the reduction of electricity rates by establishment of competitive environment in this sort of activity as the supply of electricity is done. The main reasons of increase of tariffs in the sphere of energy supply are analysed.

The structure of average retail rates for non-residential customers, which points the importance of maintaining of stable prices on the retail rates and preventing their unjustified growth is showed.

It is highlighted the fact that in some regions it is advisable to establish a vertically integrated structure in the electricity sector. Its effectiveness is confirmed by international experience in the oil and gas sector of Ukraine.

It is proved the expediency of implementation of management accounting and of management audit in energy supply companies of Ukraine. The directions of improvement of enterprise management of the branches are suggested. It is established that for the effective realization of strategic actions of transformation we need to improve comprehensively the management organization at all levels by creating and improving institutional governance structures that are integral part of the problem of increasing of overall efficiency. It is determined that the establishment of programs for implementation of the necessary organizational changes in the management system is extremely important.

Keywords: monopoly; transformation; monopoly sector of natural monopolies; tariffs; improvement of the management structure.

JEL classification: Q400, Q490

Вступ

Розвиток і ефективна взаємодія паливно-енергетичного комплексу, інших стратегічних галузей є одним з визначальних факторів ефективного розвитку національної економіки. Енергетична складова розглядається як важливий індикатор оцінки її стану, а паливно-енергетичним ресурсам належить ключове місце в стратегічних програмах і зовнішньоекономічній політиці країн. Стратегічна мета другого періоду (до 2020 рр.) Енергетичної стратегії України на період до 2030 року – формування єдиної промислової системи країни як органічної частини європейського простору, що використовує всі переваги своєї ресурсної бази, технологій, високорозвиненого інтелектуального потенціалу нації та передбачає поступове зростання електроспоживання до 287,0 млрд. кВтг у 2020 році. Цей період визначається як інвестиційно-інноваційний і характеризується переходом на капіталомісткий шлях розвитку зі значними обсягами капіталовкладень у докорінну реконструкцію всіх галузей промисловості.

На сьогодні більшість обласних енергопостачальних компаній мають ліцензію на передачу електричної енергії місцевими (локальними) мережами та ліцензію на постачання електричної енергії за регульованим тарифом, тобто є електропередавальними організаціями (п. 1. 2 ПКЕЕ). Об'єднання двох видів діяльності однією юридичною особою призводить до перехресного субсидіювання однієї діяльності за рахунок іншої та, відповідно, до непрозорого тарифоутворення для цих видів діяльності.

Подальше вдосконалення оптового ринку має проводитись з урахуванням практики інших країн та позитивного досвіду результатів роботи чинного ОРЕ, якими є напрацьована роками нормативно-правова база як основа подальшого розвитку ОРЕ, сформовані основи конкурентних відносин, прозора система купівлі – продажу енергії та формування цін і платежів і, головне, збереження єдиної

вітчизняної енергосистеми із стабільним забезпеченням балансу виробництва і споживання електроенергії в ОЕС України.

Отже, для встановлення економічних наслідків важливими є дослідження подальших проявів державного регулювання і впровадження стратегічних заходів щодо розвитку природних монополістів, до яких належать енергетичні підприємства. Структурні зміни в галузях паливно-енергетичного комплексу та зростання витрат вітчизняних енергетичних підприємств подекуди мають негативний вплив на економіку і соціальну сферу, що зумовлює необхідність проведення досліджень механізмів ціноутворення на їх продукцію.

Питання підвищення ефективності діяльності підприємств – природних монополістів (ПМ) досліджено в наукових працях вітчизняних економістів Р. Р. Августина, В. Д. Базилевича, В. Я. Брича, В. В. Венгера, В. І. Коновалюка, С. І. Киреева, А. Г. Косолапова [1–4] та ін. Фундаментальний внесок у цей напрям зробили зарубіжні вчені С. Л. Брю, Дж. Вільсон, К. Р. Макконнел.

Про нагальність і пріоритетність розвитку ПМ наголошувалось у працях українських дослідників В. М. Геєця, Р. Р. Голуба, М. П. Ковалка, М. М. Кулика, В. Е. Ліра, І. В. Недіна, М. А. Павловського, В. О. Точиліна, А. К. Шидловського.

Однак питання щодо оцінки трансформації на ефективність природних монополістів у галузі електроенергетики є дискусійними і потребують додаткових досліджень, зокрема необхідно встановити переваги і недоліки пропонувані заходів стратегії розвитку діяльності природних монополій в економіці України.

Структурні зрушення, які відбулись в електроенергетичній галузі за останнє десятиріччя, вказують на вагомість структурного фактору в економічній стабільності та ефективності функціонування енергетики, а також його вплив на цінову динаміку і кон'юнктуру внутрішнього ринку загалом. В умовах перехідної економіки однією з актуальних є проблема ціноутворення та досягнення збалансованості на основі виваженої цінової політики на мікро-, мезо- та макрорівні. Крім того, ефективна цінова політика на енергоринку та ринках палива дозволяє розширювати ринки збуту електроенергії і паливних ресурсів.

Отже, існує потреба у науковій оцінці впливу трансформації ПМ на економічні результати підприємства-споживачів, а також у розробці альтернативних заходів зменшення тарифів.

Мета статті

Мета статті – розробка теоретичних та методичних засад, оцінка визначальних ключових факторів успіху трансформації підприємств природних монополій і зокрема підприємств електроенергетики та вироблення практичних рекомендацій щодо пріоритетів розвитку є метою та завданням статті.

Виклад основного матеріалу дослідження

Парадокс ситуації полягає в тому, що навіть найбільш ретельне вивчення ефективно працюючого підприємства не дозволяє розкрити у всій повноті складові його успіху, оскільки цей механізм виходить далеко за його межі: найважливіші його компоненти знаходяться безпосередньо в суспільстві, у якому існує підприємство – в економічних, політичних структурах, соціально-культурних чинниках. При цьому можна виокремити декілька характерних закономірностей.

Перша – посилення взаємовпливу, взаємозалежності, взаємодії всіх складових частин суспільства, в якому все більш тісно переплітаються економічні, політичні, соціальні, духовні процеси, тісніше взаємодіють держава і соціум, виробництво і наука, культура і побутова сфера.

Друга найважливіша його риса – динамічність. Конкурентна боротьба за задоволення потреб покупця змушує компанії постійно розробляти і пропонувати нові товари, підвищувати їхню якість, привертаючи для цього всі можливі досягнення науки і техніки. Не зниження витрат виробництва, не зменшення цін, як це було порівняно нещодавно, стає стратегічною задачею компанії, а випуск нових товарів і послуг і підвищення якості – ось головні цілі сучасного виробництва.

Обидва ці чинники: наростаюча взаємозалежність і динамічність середовища, що посилюється, – обумовлюють третю рису підприємства – складність соціальної технічної структури підприємств ПМ, що породжує труднощі в її пізнанні, прогнозуванні і управлінні.

Трансформація, регулювання і залучення інвестицій щодо ПМ з високим ступенем невизначеності інституційного середовища, в якій опинились підприємства галузі, поки що є проблемним. Для успішного проведення трансформації необхідно виконати ідентифікацію економічної фізичної і інформаційної ентропії, показників діяльності на прикладі реальних даних, щоб усунути суперечності щодо пріоритетів і непорозуміння – розповсюдження неадекватних закономірностей, процесів необоротних і далеких від рівноваги.

Для оцінювання поточного стану тарифоутворення на підприємствах енергетичної галузі розглянемо функціонально-інформаційно-вартісні моделі формування роздрібних тарифів на електроенергію.

Роздрібний тариф на електроенергію в Україні складається з оптової ринкової ціни (надалі – ОРЦ), тарифу на передачу, тарифу на постачання електроенергії і економічних коефіцієнтів нормативних технологічних витрат на транспортування електроенергії, які щорічно затверджуються НКРЕКП для кожної компанії. Крім того, роздрібний тариф урахує відшкодування частини нетехнічних (комерційних) витрат та інші фактори.

Підвищення середньозважених роздрібних тарифів на електричну енергію для споживачів обумовлено, в основному, зростанням ОРЦ. При цьому, аналіз затвердженої структури витрат енергопостачальної компанії, яка займається і передачею і постачанням (на прикладі декількох компаній), засвідчив, що в загальній сумі операційних витрат 90 % з них пов'язані з передачею електроенергії, а лише 10 % – з постачанням [8].

Операційні витрати з постачання електроенергії – це витрати для забезпечення комерційної діяльності з продажу електроенергії, а саме: витрати на ведення договірної роботи зі споживачами електричної енергії, витрати на друк та доставку рахунків за спожиту електроенергію, комісійні за банківське та поштове обслуговування, витрати, пов'язані зі зніманням показників приладів обліку, оплата праці працівників комерційного напрямку, амортизація обладнання, задіяного в процесі постачання електроенергії, та інші супутні матеріальні та інші операційні витрати.

До витрат на придбання електроенергії енергопостачальних компаній відноситься вартість купленої електроенергії на Оптовому ринку, оплаченої компанією для ДП «Енергоринок» згідно з укладеним договором, закупівля якої проводиться для її подальшої реалізації власним (кінцевим) споживачем.

У серпні 2013 року у сфері електроенергетики України було закладено нормативно-законодавчий початок упровадження нового тарифного режиму. Задля визначення необхідного доходу від здійснення діяльності з постачання та передачі електричної енергії витрати ліцензіатів поділяються на операційні контрольовані та неконтрольовані витрати.

Відповідно до п. 1.4 Порядку визначення необхідного доходу від здійснення діяльності з постачання електричної енергії за регульованим тарифом у разі застосування стимулюючого регулювання [9] та п. 1.4 Порядку визначення необхідного доходу від здійснення діяльності з передачі електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами у разі застосування стимулюючого регулювання [10] операційні контрольовані витрати – це операційні витрати, розмір яких залежить від управлінських рішень ліцензіата.

Операційні неконтрольовані витрати – операційні витрати, на які ліцензіат не має безпосереднього впливу (податки, збори, обов'язкові платежі, розмір яких устанавлюється відповідно до законодавства України).

Проаналізуємо можливість покращення фінансового результату за рахунок витратних статей бюджету підприємства, які піддаються регулюванню. Аналіз впливу структури операційних витрат на фінансові результати діяльності українських обласних енергопостачальних компаній показує, що вплив фактору «амортизація» на результати фінансової діяльності є негативним, вплив фактору «інші операційні витрати» на фінансові результати – позитивним. Збільшення фактору «амортизація» на 1 % призведе до зменшення фінансових результатів на 0,4%; збільшення фактору «інші операційні витрати» на 1 % – до збільшення фінансових результатів на 1,68 %.

Як випливає з проведеного вище аналізу, фактор «амортизація» є значним чинником впливу на фінансовий результат. Для покращення фінансового результату доцільно зменшити амортизацію, і це може дати короткотерміновий позитивний ефект, але без інвестиційних вкладень у розвиток через декілька років через старіння почнеться вихід з ладу технологічного обладнання і відповідно зростання витрат на ремонт.

Економіко-політична ситуація в державі за останні роки свідчить, що тарифи на електроенергію для населення встановлюються, виходячи лише з політики уряду. Як результат, станом на початок 2015 року вони покривають лише 21 % економічно обґрунтованої ціни, що не відшкодовує не лише транспортування енергії від генеруючих потужностей до споживачів, але й вартість її виробництва. Причиною збитковості підприємств суб'єктів ПМ є встановлення низьких тарифів органами місцевої та загальнодержавної влади на послуги таких підприємств і неповне відшкодування різниці між встановленими тарифами і операційними витратами.

Відтак різниця між тарифом та ціною оптового ринку, вартість передачі енергії покриваються так званими дотаціями: для енергопостачальних компаній функціонує механізм дотаційних сертифікатів, який забезпечує компенсацію їм втрат від здійснення постачання електричної енергії окремим категоріям споживачів за заниженими тарифами.

У результаті перехресного субсидювання побутових споживачів за рахунок юридичних збільшуються тарифи на електроенергію до 12-14 % для промислових підприємств, бюджетних установ та інших споживачів, що впливає на конкурентоздатність їх продукції як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, зумовлює зростання цін на продукцію і послуги вітчизняних виробників. Сьогодні різниця між тарифами для побутових та побутових споживачів в Україні є найбільшою серед країн Європи.

У сучасних умовах господарювання відкритої економіки все більше зростає невизначеність та підвищення ризику. При цьому формування стратегії передбачає розробку декількох сценаріїв згідно із кількісними значеннями цільових показників і оцінки ризику.

На нашу думку, необхідно змінити концептуальний підхід до проектування розподільчих мереж: їх структура повинна обов'язково забезпечувати, крім надійності та якості електропостачання, облік електроенергії та контроль за втратами при передачі електроенергії. Зниження технологічних витрат електроенергії вимагає також перегляду Правил улаштування електроустановок (ПУЕ) в частині визначення економічної густини струму в бік її зменшення. Цей норматив визначається на основі економічного аналізу співвідношення терміну окупності капітальних вкладень та експлуатаційних витрат (у т. ч. і втрат електроенергії) за той самий період.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Виконане дослідження аналізу та оцінки досягнення ключових факторів успіху щодо впровадження програми трансформації підприємств монопольного сектору енергетичної галузі дає змогу констатувати, що, враховуючи принципи енергетичної політики України на період дії Стратегії (зокрема, пріоритетність забезпечення сталого розвитку української економіки, недискримінаційність ціноутворення, поступовий та прогнозований перехід до ринкового ціноутворення), очевидним є трансформація підприємств монопольного сектору енергетичної галузі. Застосування ринкового механізму, при якому діяльністю з передачі електричної енергії місцевими (локальними) мережами та постачання електричної енергії не може займатися одна юридична особа, дасть можливість запровадити конкурентне середовище в такому виді діяльності, як постачання електричної енергії.

Оцінка результативності управлінських рішень, які стосуються оптимізації операційних витрат з передачі та постачання електроенергії, обумовлює потребу впровадження управлінського обліку, а з ним – управлінського аудиту в енергопостачальних компаніях України. Отже, успішна реалізація стратегічних заходів трансформації неможлива без всебічного покращення організації управління на всіх рівнях шляхом формування та вдосконалення організаційних структур управління, які є невід'ємною частиною проблеми підвищення ефективності загальної діяльності.

Список літератури

1. Августин, Р. Р. Державне регулювання природних монополій: суть, завдання та методи / Р. Р. Августин // Наукові праці НДФІ. – 2009. – № 11. – С. 59-63.
2. Аналітичний центр досліджень енергетики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eircenter.com>.
3. Базилевич, В. Д. Природні монополії: [монографія] / В. Д. Базилевич, Г. М. Филюк. – К.: Знання, 2006. – 367 с.
4. Андріанова, І. І. Методи формування тарифів на енергоносії / І. І. Андріанова // Збірник наукових праць Одеського національного морського університету. – 2010. – № 32. – С. 136-144.
5. Директива 2009/72/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 р. щодо загальних правил функціонування внутрішнього ринку електроенергії та внесення змін і доповнень до Директиви 2003/54/ЄС: Директива Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 13 липня 2009 р. №2009/72/ЄС. – Режим доступу: <http://enref.org/wpcontent/uploads/2015/01/checked-dir-2009-72-ua.pdf>.
6. Державне регулювання енергетики України: Біла книга НКРЕ [Електронний ресурс]. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. – Режим доступу: <http://www2.nerc.gov.ua>.
7. Біла книга Енергетичної політики України "Безпека та конкурентоспроможність" (Енергетична стратегія України на період до 2035 року): [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. – Київ. – 2014. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_nauk_an_rozrobku/Energy%20Strategy%202035.pdf.
8. Про затвердження Звіту про результати діяльності НКРЕКП за 2014 рік [Електронний ресурс]: постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 31.03.2015 р. № 971. – Режим доступу: <http://www.nerc.gov.ua>.
9. Про затвердження Порядку визначення необхідного доходу від здійснення діяльності з постачання електричної енергії за регульованим тарифом у разі застосування стимулюючого регулювання [Електронний ресурс]: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики від 11.07.2013 № 898. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19.07.2013 р. за № 1220/23752. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Методи управління ризиками енергопостачальної компанії: моногр. за заг. ред. д. е. н., проф. В. Я. Брича. – Тернопіль: ТНЕУ. – 306 с.

References

1. Avhustyn R. R. (2009). Derzhavne rehulivannia pryrodnykh monopolii: sut, zavdannia ta metody [State regulation of natural monopolies: essence, objectives and methods]. *Naukovi pratsi NDFI – Scientific works of NDFI*, 11, 59-63 [in Ukrainian].
2. *Analitichnyi tsentr doslidzhen enerhetyky* [Energy Analytical Research Center]. Retrieved from <http://eircenter.com>. [in Ukrainian].
3. Bazylevych, V. D. & Fyliuk, H. M. (2006). *Pryrodni monopolii* [Natural monopolies]. Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
4. Andrianova, I. I. (2010). *Metody formuvannia taryfiv na enerhonosii* [The methods of formation of tariffs for energy]. Zbirnyk naukovykh prats Odeskoho natsionalnoho morskoho univesytetu – Proceedings of Odessa National Maritime University, 32, 136-144 [in Ukrainian].
5. Dyrektyva 2009/72/Yes Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 13 lupnia 2009 r. shcodo zahalnykh pravyl funkcionuvannia vnutrishnioho rynku elektroenerhii ta vnesennia zmin I dopovnen do dyrektyvy 2004/54/Yes: Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady Yevropeiskoho Soiuzu vid 13 lypnia 2009 r. № 2009/72/Yes [Directive 2009/72 / EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market Electricity and amendments and additions to Directive 2003/54 / EU of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009]. Retrieved from <http://enref.org/wpcontent/uploads/2015/01/checked-dir-2009-72-ua.pdf>. [in Ukrainian].
6. *Derzhavne rehulivannia enerhetyky v Ukraini: Bila knyha NKRE*. (2006). [State Energy Regulation of Ukraine: White book NKRE]. Retrieved from <http://www2.nerc.gov.ua>. [in Ukrainian].
7. *Bila knyha enerhetychnoi polityky Ukrainy «Bezpeka ta konkurentospromozhnist»*. (2014). [White book of Energy Policy of Ukraine “Security and Competitiveness”] Retrieved from http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_nauk_an_rozrobku/Energy%20Strategy%202035.pdf. [in Ukrainian].
8. *Pro zatverdzhennia Zvitu pro rezultaty diialnosti NKREKP za 2014 rik*. Postanova natsionalnoi komisii shcho zdiisniue derzhavne rehulivannia u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh. (2015). № 971 [On approval of the report on the performance of NKREKP 2014. Resolution of the National Commission for state regulation in the energy and utilities # 971]. Retrieved from <http://www.nerc.gov.ua>. [in Ukrainian].
9. *Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia neobkhidnoho dokhodu vid zdiisnennia diialnosti z postachannia elektrychnoi enerhii za rehuliovanykh taryfom u razi zastosuvannia stymuliuuuchoho rehulivannia*. Postanova natsionalnoi komisii, shcho zdiisniue derzhavne rehulivannia y sferi enerhetyky vid 11.07.2013 [On approval of procedure for determining of the necessary income on the implementation of the supply of electricity at regulated tariffs in the case of applying the incentive regulation. Resolution of the National Commission that realizes state regulation of energy from 11.07.2013]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
10. Brych, V. Ya. *Metody upravlinnia ryzykamy enerhopostachalnoi kompanii* [Methods of risk management of supply company]. Ternopil: TNEU. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.05.2016 р.